

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ НЕЛЕТАЛЬНОЇ ДІЇ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF WEAPONS OF NON-LETHAL POLICE OFFICERS

Цимбаліст І.І.,
здобувач

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У науковій статті досліджені організаційні засади застосування зброї нелетальної дії працівниками органів внутрішніх справ. Сформульовані підстави застосування зброї нелетальної дії службовими особами органів внутрішніх справ. Досліджено стадії застосування зброї нелетальної дії.

Ключові слова: зброя нелетальної дії, спеціальні засоби, адміністративно-правовий режим, органи внутрішніх справ.

В научной статье исследованы организационные основы применения оружия нелетального действия работниками органов внутренних дел. Сформулированы основания применения оружия нелетального действия служебными лицами органов внутренних дел. Исследованы стадии применения оружия нелетального действия.

Ключевые слова: оружие нелетального действия, специальные средства, административно-правовой режим, органы внутренних дел.

In the scientific article the organizational bases of application of weapon of non-lethal action by the workers of organs of internal affairs are explored. The grounds of application of weapon of non-lethal action by the duty persons of organs of internal affairs are formulated. The stages of application of weapon of non-lethal action are explored.

Key words: weapon of non-lethal action, special facilities, administrative and legal regime, law enforcement bodies.

Постановка проблеми. Застосування посадовими особами органів внутрішніх справ пристроїв, які відповідають за своїми тактико-технічними характеристиками зброї нелетальної дії, а також невпинне розширення номенклатури цього виду зброї та її кількості вимагають наукового осмислення і вивчення теоретичних й організаційно-правових основ її застосування.

Відсутність з боку держави жорсткого контролю за застосуванням зброї нелетальної дії може створити загрозу безпеці особи, суспільства і держави, привести до знищення і пошкодження майна як при умисних діях, так і у разі необережного обігу. Саме тому необхідно систематизувати адміністративно-правове регулювання відносин, що виникають у сфері застосування пристроїв і предметів, що відносяться за своїми тактико-технічними характеристиками до зброї нелетальної дії, що мають вельми специфічне призначення, потенційно небезпечні властивості та за певних обставин здатні нести загрозу правоохоронним інтересам.

Мета статті. Формування адміністративно-правового режиму застосування зброї нелетальної дії як складової частини адміністративно-правового режиму зброї нелетальної дії вимагає формування організаційних та тактичних основ застосування зброї нелетальної дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям для написання наукової статті стали праці С.Н. Бочарова, О.М. Бокія, І.В. Делягіна, А.А. Долгополова, В.В. Іванова, Г.І. Калмикова, А.І. Каплунова, З.Ф. Мілюкова,

Б.В. Россинського, М.Ф. Савелія, З.М. Скворцова, О.Ю. Торопигіна, Ю.П. Тімашева. Більшість авторів дотримується думки, що до організаційних основ права застосування спеціальних засобів та права застосування вогнепальної зброї належать встановлені законом відповідні порядки застосування спеціальних засобів і зброї.

Виклад основного матеріалу. Г.І. Калмиков до організаційних основ застосування вогнепальної зброї відносить також встановлений відповідними правовими актами порядок її носіння та зберігання [2, с. 17]. Погоджуючись з думкою Г.І. Калмикова, ми вважаємо, що до організаційних основ застосування зброї нелетальної дії слід відносити порядок її застосування, зберігання і носіння. При цьому слід зазначити, що порядок застосування, носіння і зберігання зразків зброї нелетальної дії як складова частина обороту таких виробів складає єдиний механізм, що забезпечує реалізацію зазначеного правового інституту.

При формуванні організаційних основ застосування зброї нелетальної дії співробітниками органів внутрішніх справ найбільш доцільно керуватися порядками застосування співробітниками зазначених органів спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Органи внутрішніх справ є найчисленнішими, як за складом, так і за виконуваними завданнями, в системі правоохоронних органів. Будучи державним органом управління, органи внутрішніх справ наділені державно-владними повноваженнями та правозастосовною компетенцією для здійснення контрольно-наглядової і правоохоронної функції,

забезпечення законності та правопорядку в суспільних відносинах. Це один з державних інструментів втілення розпоряджень нормативно-правових актів в життя.

Номенклатура зразків спеціальних засобів, що належать за своїми тактико-технічними характеристиками до зброї нелетальної дії і перебувають на озброєнні органів внутрішніх справ, є найширшою у порівнянні з номенклатурами спеціальних засобів, що перебувають на озброєнні інших державних воєнізованих організацій.

Застосування зброї та спеціальних засобів працівниками ОВС є особливим видом примусових заходів, який включає в себе безпосереднє використання вражаючих властивостей цих предметів і спрямований, насамперед, на припинення протиправних дій, що становлять значну суспільну небезпеку. Це зазвичай приводить до суттєвого обмеження прав та інтересів людини, які охороняються як міжнародним правом, так і національним законодавством кожної демократичної держави.

Як зазначає О.В.Котляр, у широкому сенсі під застосуванням зброї або спеціальних засобів треба розуміти безпосереднє використання їх вражаючих властивостей з метою ураження живої чи іншої цілі шляхом здійснення пострілу, нанесення удару або в інший спосіб залежно від механізму та принципу дії зброї чи спеціального засобу [3, с. 501]. Держава визнає право застосування сили органами правопорядку для забезпечення правопорядку. Таке застосування визнається за необхідне, правомірне і, зрештою, таке, що заохочується, оскільки відповідає інтересам суспільства і держави [1, с. 16]. Зазначена суперечність може бути вирішена тільки в тому випадку, коли шкода суспільним та особистим інтересам, що завдається при застосуванні зброї та спеціальних засобів, є меншою, ніж можлива шкода того негативного явища, проти якого й спрямоване застосування вказаних виробів.

Ситуації правомірного застосування працівниками ОВС зброї та спеціальних засобів виникають виключно при особливих (надзвичайних) обставинах. При цьому, така необхідність може виникнути як при діях працівників, пов'язаних із виконанням спеціальних завдань (участь у спеціальних операціях, несення служби під час дії надзвичайних адміністративно-правових режимів), так і при звичайному режимі несення служби (виконання планових оперативних завдань, завдань з охорони громадського порядку тощо).

Суворе дотримання співробітниками органів внутрішніх справ спеціальних норм, що встановлюють підстави застосування зброї нелетальної дії, а також неухильне дотримання ними організаційних основ її застосування, є складовими частинами правомірності застосування зброї нелетальної дії.

Вважаємо, що визначення правових підстав застосування зброї нелетальної дії слід здійснювати на правових підставах застосування співробітниками органів внутрішніх справ спеціальних засобів і зброї. При цьому слід зазначити, що нині законо-

давцем нарівні з терміну «підстави» використовується термін «умови». Беручи до уваги визначення поняття «підстави» («причина, мотив, які пояснюють, виправдовують, роблять зрозумілим вчинки, поведінку»), ми вважаємо, що вживання законодавцем цього терміна щодо випадків застосування адміністративних запобіжних заходів є більш точним.

Грунтуючись на положеннях Закону України «Про міліцію», що встановлюють підстави застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів, можна сформулювати такі підстави застосування співробітниками/службовцями державних воєнізованих організацій бойової зброї нелетальної дії:

- для відбиття нападу на громадян і співробітників органів внутрішніх справ, нападів на житло громадян, будівлі, споруди та об'єкти інфраструктури, транспортні засоби і транспортні колони, інші об'єкти;

- для подолання опору, що чиниться співробітникам органів внутрішніх справ при виконанні ними своїх службових обов'язків;

- для затримання осіб, захоплених при вчиненні кримінального правопорушення, що намагаються сховатися або чинити опір; осіб, відносно яких є достатні підстави вважати, що вони мають намір чинити озброєний опір або перешкодити виконанню співробітниками органів внутрішніх справ покладених на них службових обов'язків;

- для припинення втечі з-під варти осіб, затриманих за підозрою в здійсненні кримінального правопорушення, для затримання засуджених і ув'язнених, які вчинили втечу з установ виконання покарань, а також для припинення спроб насильного звільнення цих осіб;

- для звільнення насильно утримуваних осіб, захоплених будівель, приміщень, споруд, транспортних засобів і земельних ділянок;

- для припинення масових заворушень та дій, що порушують роботу транспортних засобів, засобів зв'язку, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності;

- для припинення спроб протиправним способом проникнути в житло громадян, будівлі, споруди, приміщення, об'єкти інфраструктури, транспортні засоби, на території об'єктів, що охороняються;

- для зупинки транспортних засобів, водії яких не виконали законні вимоги співробітників органів внутрішніх справ зупинитися [4].

Якщо встановлені в нормах законів підстави застосування зброї, а також спеціальних засобів приписують співробітникам органів внутрішніх справ коли, в яких випадках він має право їх застосувати, то порядок застосування зброї чи/або спеціальних засобів полягає в тому, як, яким чином це повинно відбуватися, і полягає в переліку дій суб'єкта права на їх застосування при виникненні підстав для їх застосування. Потрібно зазначити, що думка дослідників щодо того, які дії включають порядок застосування зброї, дещо відрізняються: одні включають в це поняття тільки дії при безпосередньому застосуванні зброї, інші – дії співробітника ОВС перед

застосуванням і саме застосування. Ми, розділяючи точку зору Ю.П. Соловей, В.В. Чернікова, Г.І. Калмикова [2; 5] та інших авторів, вважаємо необхідним віднести до порядку застосування зброї, в тому числі нелетальної дії, послідовність дій співробітників ОВС перед її застосуванням, під час застосування і після застосування. На наш погляд, ця думка є більш повною, оскільки процес застосування зброї, в тому числі зброї нелетальної дії, а також спеціальних засобів складається з логічно пов'язаних дій, кожна з яких припускає настання певних наслідків.

Таким чином, порядок застосування зброї нелетальної дії можливо поділити на три стадії:

1) Порядок дій перед застосуванням зброї нелетальної дії.

2) Порядок дій суб'єктів права на застосування бойової зброї нелетальної дії під час застосування зброї нелетальної дії.

3) Порядок дій після суб'єктів права на застосування бойової зброї нелетальної дії після застосування зброї нелетальної дії.

За аналогією з положеннями Закону України «Про міліцію», що зобов'язує співробітника міліції при застосуванні спеціальних засобів або вогнепальної зброї попередити про намір їх використання, надавши при цьому достатньо часу для виконання вимог співробітника міліції, застосування зброї нелетальної дії суб'єктом права на його застосування повинне передувати відповідне попередження об'єкта, відносно якого передбачається застосувати зразок бойової зброї нелетальної дії з наданням достатнього тимчасового проміжку для виконання вимог співробітника міліції.

Застосування зброї нелетальної дії без попередження можливе за обставин, коли зволікання з їх застосуванням створює безпосередню небезпеку життю та здоров'ю громадян і співробітників/службовців державних воєнізованих організацій або може спричинити інші тяжкі наслідки, а також коли таке попередження в обстановці, що створилася, є недоречним або неможливим.

Водночас необхідно зазначити, що специфіка характеру дії значної частини зразків бойової зброї нелетальної дії, наприклад, комбінованих засобів світлозвукової дії, припускає психологічну дію на об'єкт, засновану на чиннику раптовості, появу в організмі психічних відчуттів страху та паніки, введення його в стан шоку, внаслідок чого можна стверджувати, що значна кількість випадків застосування бойової зброї нелетальної дії не міститимуть в собі етап попередження про намір використовувати зразок бойової зброї нелетальної дії.

В рамках визначення порядку дій суб'єктів права на застосування зброї нелетальної дії перед його застосуванням, беручи до уваги широку номенклатуру виробів, відповідних за своїми тактико-технічними характеристиками зброї нелетальної дії і вже прийнятих на озброєння правоохоронних органів як спеціальні засоби, ми вважаємо за необхідне врегулювати питання, яким чином і ким ухвалюється рішення про застосування конкретного зразка зброї

нелетальної дії, кількість одиниць зброї нелетальної дії, застосовуваних в конкретній ситуації.

Розглядаючи стадію застосування бойової зброї нелетальної дії суб'єктами права на його застосування, слід зазначити, що найважливішим аспектом цієї стадії є правила застосування бойової зброї нелетальної дії. Тільки при неухильному дотриманні правил застосування, які повинні бути розроблені для кожного виду або по можливості для кожного найменування бойової зброї нелетальної дії, зразки цієї зброї чинитимуть несмертельну і зворотню дію на організм людини, що відображає суть і значення зброї нелетальної дії.

Нормами Закону України «Про міліцію» встановлені обставини, за наявності яких забороняється застосовувати спеціальні засоби. Забороняється застосовувати спеціальні засоби відносно жінок з видимими ознаками вагітності, осіб з явними ознаками інвалідності та малолітніх, окрім випадків чинення ними озброєного опору, здійснення групового або іншого нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, а також при припиненні незаконних зборів, мітингів, вуличних ходів і демонстрацій ненасильницького характеру, які не порушують роботу транспорту, зв'язку, організацій [4]. Зазначені положення доцільно повністю поширити на порядок застосування бойової зброї нелетальної дії співробітниками правоохоронних органів.

Розглядаючи обмеження у застосуванні палиць гумових, травматичних патронів і пострілів з еластичними уражаючими елементами, ми можемо говорити про необхідність уникати їх застосування з метою кінетичної дії на голову, шию і ключичну область, живіт, статеві органи, в область проекції серця.

Заборонено впливати електрошоковими пристроями на людину в області голови, шиї, сонячного сплетіння, серця, більше 3 секунд або неодноразово, а також застосовувати електрошокові пристрої під час дощу або проти осіб, що знаходяться у водному середовищі. Спеціальні засоби, оснащені піротехнічними елементами, заборонено застосовувати в місцях, де є витік газу, зберігаються вибухові і легкозаймисті речовини та матеріали.

Водночас при формуванні організаційних основ застосування зброї нелетальної дії, на нашу думку, є доцільним враховувати такі рекомендації:

– при застосуванні бойової зброї нелетальної дії необхідно по можливості виключити або мінімізувати дію її чинників на сторонніх осіб, у тому числі осіб, залучених випадково в ситуацію правопорушення;

– ступінь дії на правопорушника по можливості не повинен перевищувати того рівня впливу, за якого правопорушник втрачає здібність до протидії співробітникам правоохоронних органів.

Заключна стадія порядку застосування зброї нелетальної дії містить в собі порядок дій після застосування зброї нелетальної дії. Аналізуючи приписи Закону України «Про міліцію», зазначаємо, що першочерговим завданням співробітників органів

внутрішніх справ після застосування зброї нелетальної дії є забезпечення особам, що одержали тілесні ушкодження, надання долікарської допомоги і повідомлення в можливо короткий термін їх родичів.

При реалізації права на застосування зброї нелетальної дії виникне необхідність правильної оцінки обстановки, визначення категорії та ступеня небезпеки правопорушення і самого правопорушника, з'ясування обставин, що складаються, своєчасного визначення критичної ситуації, при якій зброю не можна не застосувати і ухвалення рішення на застосування зброї з використанням найбільш оптимальної поведінки з нею, а також з урахуванням тактико-технічних характеристик зразків зброї нелетальної дії, які припускається застосувати.

Висновки. Підстави та порядок застосування зброї та спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів держави повинні мати ретельну правову регламентацію, відповідати міжнародним

правовим нормам та нормам національного законодавства, що утверджують недоторканність основних прав та свобод людини. Правові підстави застосування працівниками ОВС зброї нелетальної дії та спеціальних засобів визначені Законом України «Про міліцію» та окремими відомчими документами. Таким чином, застосування зброї нелетальної дії та спеціальних засобів співробітниками органів внутрішніх справ регламентується як спеціальними нормами, що встановлюють підстави, умови і порядок їх застосування, так і нормами кримінального законодавства, що закріплюють обставини, що виключають злочинність цього діяння. Інакше кажучи, нормативно-правова регламентація застосування співробітниками правоохоронних органів зазначених виробів має комплексний, системний характер і включає взаємозв'язані правові приписи, що мають як адміністративно-правову, так і кримінально-правову природу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.М. Бандурка. – Х., 1994. – 158 с.
2. Калмыков Г.И. Правовые, организационные и тактические основы применения огнестрельного оружия сотрудниками органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / Г.И. Калмыков ; Всерос. науч.-исслед. ин-т МВД России. – М., 2003. – 22 с.
3. Котляр О.В. Правові основи застосування зброї та спеціальних засобів працівниками ОВС / О.В. Котляр // Форум права. – 2011. – №1. – с. 501–506 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11kovczp.pdf>.
4. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року №565-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.
5. Соловей Ю.П. Комментарий к Закону Российской Федерации «О милиции» / Ю.П. Соловей, В.В. Черников. – М. : Проспект, 2001. – 298 с.